

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.3.04
УДК 349.2

*Дашутін І. В.,
доктор юридичних наук,
суддя Касаційного адміністративного
суду в складі Верховного Суду
ORCID: 0000-0003-1611-5868*

СУТНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОННОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

Стаття присвячена з'ясуванню сутності реалізації законності у трудових відносинах за участю судді. Таку реалізацію законності пропонується розуміти в якості механізму та процесу, який функціонує у межах трудово-правового режиму забезпечення законності у сфері праці та правового режиму забезпечення діяльності суду. Автором доводиться, що реалізація законності у трудових відносинах за участю судді можлива в результаті здійснення діяльності із забезпечення законності, до якої долучені суддя (як працівник зі спеціальним трудо-правовим статусом), суб'єкти дисциплінарної влади (щодо судді), суб'єкти громадянського суспільства. Зазначається, що суддя, як працівник, є найбільш заінтересованою особою в забезпеченні законності в трудових правовідносинах за його участі, адже законність є умовою, за якої суддя спроможний виконувати свою роботу без шкоди для його соціальної безпеки та безпеки загалом.

Ключові слова: *забезпечення законності, законність, правопорядок, суддя, судово-правова реформа, трудові відносини.*

Постановка проблеми. Будь-яка правова держава сьогодні може існувати лише за умови належного функціонування судової влади, адже в результаті роботи суддів, як справедливо зазначає провідний юрист-трудолик М. І. Іншин, безпосереднім чином «реалізується принцип законності, верховенства права в державі, здійснюється захист прав та свобод громадян» [1, с. 536]. При цьому слід мати на увазі те, що належна робота судді можлива лише тоді, коли: 1) суддя «матиме належний рівень соціальної безпеки, котрий відтак постає в якості окремої гарантії незалежності системи правосуддя» [2, с. 424]; 2) в трудових відносинах

(далі – ТВ) за участю судді буде забезпечена реалізація комплексу вимог законності. Крім того, слід наголосити на тому, що законність та її забезпечення (тобто, забезпечення комплексу вимог законності) вже не є виключною прерогативою органів публічної служби, як це вважалося раніше (саме тому ця категорія розглядалась переважно юристами-адміністративістами), адже відповідний ефект наразі досягається також зусиллями працівника, його представника, профспілки, суб'єктів громадянського суспільства (особливо важлива роль таких суб'єктів саме у ТВ за участю публічного службовця, а саме судді). Вказане

пояснюється тим фактом, що в суспільстві, яке набуло належного цивілізаційного розвитку, працівники (а особливо, коли ми ведемо мову про суддів, які є фаховими юристами, що цілісно віддані ідеалам права, діють в дусі права), як учасники трудових (виробничих та ін. суміжних) відносин, зацікавлені у тому, щоб встановити та підтримувати режим законності у ТВ. Саме в результаті виконання усіх вимог законності в ТВ, зокрема: 1) набувають характеру очікуваності (прогнозованості), а отже можуть відповідати принципу стабільності ТВ; 2) об'єктивуються в умовах соціальної безпеки працівника.

Слід зауважити, що по сьогодні питання реалізації законності у ТВ за участю суддів ще не було предметом дослідження юристів-трудоуників, а тим більше в контексті окресленого розуміння реалізації законності. Усе це засвідчує актуальність розгляду відповідного питання, а його результати в подальшому можуть становити теоретичне підґрунтя для встановлення переліку критеріїв, які визначають якість правового забезпечення режиму законності у системі правовідносин з приводу трудової діяльності суддів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча сутність реалізації законності у ТВ за участю судді ще не була предметом окремого дослідження, слід констатувати, що на сьогоднішній день наявні наукові напрацювання українських вчених, присвячені окресленню різних аспектів реалізації законності у сфері праці та зайнятості, серед яких: В. А. Багрій, Н. Б. Болотіна, В. С. Венедиктов, В. В. Жернаков, М. І. Іншин, О. В. Карпушова, О. Є. Кос-

тюченко, І. В. Лагутіна, П. С. Луцюк, П. Д. Пилипенко, Є. Ю. Подорожній, Д. І. Сіроха, О. М. Ярошенко та ін. вітчизняні науковці. Крім того, в багатьох працях юристів-трудоуників (О. О. Беспалова, І. О. Грибан, О. В. Карпушової, Е. Л. Ковалюмнус, Є. Ю. Пономаренка, К. Б. Пусан, Р. В. Романюка, А. В. Шевченко, В. А. Яреми) приділялась увага з'ясуванню особливостей трудово-правового статусу судді та специфіки ТВ за участю судді. Ці наукові праці сукупно становитимуть теоретичне підґрунтя для дослідження особливостей реалізації законності у ТВ за участю судді.

Постановка завдання. Метою статті є формування наукової думки з приводу концептуальної сутності реалізації законності у ТВ за участю судді в Україні. Зазначена мета досягатиметься шляхом виконання таких завдань: 1) уточнити розуміння поняття «реалізація» в сфері права; 2) проаналізувати взаємозв'язок реалізації суб'єктивних трудових прав, реалізації норм права та реалізації законності в ТВ; 3) сформулювати визначення поняття «реалізація законності у ТВ за участю судді»; 4) окреслити основні способи реалізації законності у ТВ за участю судді в залежності від суб'єктів, які забезпечують законність в цих правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. В юриспруденції термін «реалізація» набуває смислового значення як у розумінні втілення чогось в життя, так і в частковому економічному розумінні перетворення майна на інші об'єкти. Щодо останнього, то тут в більшій мірі йдеться не про майно, а про використання відповідного суб'єктивного права особи для отри-

мання нею належного їй блага. Тобто, в юридичній площині «реалізація» переважно пов'язується і правами, обов'язками (повноваженнями). Поряд із тим, хоча реалізація трудових прав є доволі наближеною категорією до реалізації законності у ТВ, проте між цими категоріями є суттєва смислова різниця. Близькість і відмінність цих явищ обумовлена наступним:

1) вони передбачають реалізацію норм права та норм законодавства хоча права в дійсності можуть засновуватись і на принципах права, які безпосередньо не відображені в законодавстві. Зокрема, українська юрист-трудова Ю. О. Остапенко зазначає, що реалізація трудових прав працівників є системним процесом приведення в дію положень законодавства про працю, якими передбачаються суб'єктивні права працівника [3, с. 60–61]. Разом із тим судді та працівники загалом можуть без посилення на відповідну норму законодавства вимагати певного ставлення до них, як до працівників, враховуючи вимоги принципів права, що можуть бути недеталізованими на рівні чинного законодавства. Найбільш повно розкривається цей аспект в сенсі принципу гідної праці, критерії якої в повній мірі не закріплюються в законодавстві, утім, це не означає, що працівники не можуть вимагати від роботодавця діяти певним чином чи припинити певні дії, що шкодять їх рівню соціальної безпеки через створення таким чином умов, які не відповідають тим чи іншим вимогам гідної праці;

2) реалізація законності може об'єктивуватись у праві на забезпечення законності (далі – 33) в ТВ за

участю судді, що є комплексним правом, яке конкретизована низкою прав, на основі яких суддя, як працівник зі спеціальним трудово-правовим статусом, може вимагати певної поведінки (щодо нього) від суб'єктів публічної влади, яким законодавцем делеговані ті чи інші повноваження роботодавця відносно судді.

Відтак, враховуючи викладене, приймаючи до уваги позиції вчених щодо розуміння сутності реалізації норм права [4, с. 33; 5, с. 210], а також раніше сформульовану нами дефініцію поняття «реалізація законності у ТВ» [6, с. 65], зазначимо, що *реалізація законності у ТВ за участю судді* – це механізм і процес, який функціонує у межах трудо-правового режиму 33 у сфері праці та правового режиму забезпечення діяльності суду.

Сформульоване визначення враховує двоїстість сутності реалізації законності у ТВ за участю судді, адже відображає взаємозв'язки: 1) між суб'єктивним правом судді, як працівника, недопущення порушення його трудових (суміжних їм) прав, а також на поновлення, захист та відшкодування відповідної шкоди у разі незаконного порушення його відповідних прав та реалізацією законності у розумінні реалізації положень, які уповноважують суддю захищати свої трудові (та суміжні їм) права, які визначені тими ж положеннями законодавства; 2) між обов'язками судді підкорятись в своїй трудовій діяльності певному переліку вимог законодавства та зазнавати негативних наслідків юридичної відповідальності за порушення вимог законності в ТВ за його участю

(тобто, можемо вести про режим трудо-правової відповідальності [7] та режими кримінально-правової та адміністративно-правової відповідальності), що кореспондується повноваженнями відповідних суб'єктів дисциплінарної (щодо суддів, як працівників) влади.

З огляду на те, що реалізація законності у ТВ за участю судді та використання того чи іншого засобу (чи механізму загалом) реалізації, а також відповідних норм залежить від суб'єкта такого використання, доцільно здійснити аналіз реалізації законності у розрізі відповідних суб'єктів крізь парадигму традиційного розуміння переліку суб'єктів трудового права.

1. Реалізація вимог законності у ТВ за участю судді через дії судді, як працівника, а також суб'єктів дисциплінарної влади, які виконують ті чи інші повноваження роботодавця щодо судді. Як відомо, основними суб'єктами трудового права є сторони трудового правовідношення, а саме працівник і роботодавець [8, с. 34]. Ці суб'єкти характеризуються наявністю комплексу повноважень з приводу: 1) вступу у ТВ; 2) змін, припинення та припинення ТВ; 3) визначення відповідних умов праці; 4) визначення вимог щодо неухильного дотримання положень законодавства та застосування заходів ЗЗ в ТВ. У зв'язку із цим слід мати на увазі, що і працівник, і роботодавець спроможні захищати свої права та інтереси як самостійно, так і через суди, органи публічної служби, а також через свої об'єднання, якими є профспілки та об'єднання роботодавців [див., напр.: 9, с. 216].

Що ж стосується суддів, як працівників зі спеціальним трудо-

правовим статусом, то в результаті того, що вони виконують надзвичайно значиму соціально-правову роль в забезпеченні безпеки людини, правопорядку та в уможливленні подальшого розвитку країни в якості правової держави, можливості самозахисту трудових прав судді є обмеженими. Більш того, слід вказати на те, що суддя на сьогоднішній день взагалі унеможливлений використовувати можливості самозахисту з метою ЗЗ в ТВ. Безумовно, це є цілком виправданим, адже важко собі уявити, що суддя, котрий (ще на етапі добору) охоче йде на службово-трудова ризики, пов'язані із роботою судді, приймає вимоги щодо службових обмежень і заборон, будучи натхненним ідеєю панування права, на певний період часу відмовляється здійснювати правосуддя, намагаючись звернути увагу держави на порушення нею тих чи інших прав судді. Утім, наразі не можна говорити про те, що суддя взагалі неспроможний самостійно захистити свої права, враховуючи той факт, що самозахист в цьому сенсі відбувається в межах суддівського самоврядування, коли судді можуть колективним чином домагатись законності в ТВ за участю судді.

Вказуючи на існування суддівського самоврядування, діяльність якого є умовою ЗЗ в ТВ, окремим виявом самозахисту трудових прав суддів, слід також мати на увазі й те, що суддівське самоврядування частково задовольняє потребу суддів у профспілці, створювати які та брати участь в яких суддя не може за своїм статусом. Між тим, слід констатувати, що на відміну від профспілок органи суддівського самоврядування на практиці досить часто не мають

реальних важелів впливу на державні органи та органи місцевого самоврядування, які своїми діями порушують трудові права (також суміжні права) суддів. У цьому контексті суддя, як працівник зі звичайним трудо-правовим статусом, котрий має арсенал заходів самозахисту і право вимагати від роботодавця дотримання законодавства, по суті опиняється в ситуації, коли намагання працівника відновити законність на організаційному рівні залишаються без задоволення та не у повній мірі можуть вважатися ефективними. Врівноважує цю проблему на загальному рівні колективно-правові засоби захисту колективних та індивідуальних трудових прав, що можуть видатися більш ефективними способами 33 та інструментами, які можуть забезпечити більш якісний результат у процесі реалізації законності. Вказане засвідчує потребу: 1) посилення впливу органів суддівського самоврядування на суб'єктів 33 в ТВ за участю судді; 2) закріплення у законодавстві ефективних способів колективно-правового захисту трудових прав суддів без шкоди для належного виконання ними суддівських повноважень.

Стосовно ж суб'єктів дисциплінарної влади, які виконують ті чи інші повноваження роботодавців щодо суддів, слід зауважити, що так суб'єкти спроможні забезпечувати законність у відповідних правових відносинах шляхом: 1) встановлення режиму службової дисципліни на рівні суду, а також режим етичної поведінки суддів; 2) здійснювати контроль і нагляд за роботою суддів на предмет дотримання ними вимог законності (включно із дотриманням

вимог щодо певних обмежень і заборон, антикорупційних обов'язків тощо); 3) вказувати суддям на ризики порушення вимог законності, а також рекомендувати діяти певним чином в екстраординарній обстановці (наприклад, в умовах запровадження режиму запобігання поширення інфекційних хвороб (зокрема, COVID-19); в умовах дії режиму воєнного стану; в умовах віднесення території, на якій розташований суд, до території прифронтового населеного пункту); 4) притягувати суддів до юридичної відповідальності за наявності для цього достатніх підстав і умов, а також здійснення заходів нагляду за виконанням заходів юридичної відповідальності.

2. Реалізація вимог законності у ТВ за участю судді шляхом виконання повноважень органами виконавчої влади (далі – ОВВ). У контексті питання, що розглядається, слід мати на увазі, що центральні ОВВ реалізують законність у формі виконання функцій, які пов'язані з реалізацією державної політики у тій чи іншій сфері. Спеціальними органами у даному випадку є Уряд, Міністерство соціальної політики України [9, с. 218], органи правопорядку, що є центральними ОВВ. Кабмін, як центральний ОВВ, забезпечує формування та реалізацію державної політики у різних сферах, у тому числі публічну кадрову політику, публічну політику 33 у сфері праці та в системі правосуддя (при цьому слід наголосити на тому, що в результаті здійснених судово-правових реформ вплив Уряду на діяльність суду та суддів був зведений до мінімуму, зокрема й в частині формування режиму 33 в ТВ за участю судді). Між тим, особливу

роль в 33 у ТВ виконують органи правопорядку, що є повноважними попереджати (упереджати) та реагувати на суспільно небезпечні чи суспільно шкідливі діяння, котрі об'єктивуються в межах ТВ за участю судді.

3. Реалізація вимог законності у ТВ за участю судді шляхом виконання повноважень Конституційним Судом України та реалізації судами судової влади. В Україні, як і в будь-якій європейській правовій державі, особливим суб'єктом реалізації законності в ТВ є суди (як загальної юрисдикції, так і адміністративні суди). Вказане пояснюється тим фактом, що працівники, котрі не спроможні самостійно забезпечити законність в ТВ, звертаються за захистом до суду, котрий в рамках судового розгляду справи (діючи у відповідності до вимог процесуального законодавства) встановлює істину в трудовому (службово-трудоному) спорі, культивує справедливість, будучи підкореним лише праву та правовим законам. Не менш важливого значення в питанні, що розглядається, має також КСУ, адже цей орган конституційної юрисдикції сприяє тому, щоби ТВ за участю судді існували в умовах, які засновані на нормативно-правовій основі, котра відповідає Основному Закону України. Вказане має надзвичайно важливе в контексті юридичного припису, що міститься в ч. 2 ст. 19 Конституції України, та дій суб'єктів владних повноважень з приводу 33 у ТВ за участю судді.

Враховуючи викладене, зазначимо, що найбільший вплив на реалізацію законності в ТВ за участю судді мають:

1) судді та відповідні суб'єкти дисциплінарної влади. Зазначені суб'єкти за відсутності суперечності в законних інтересах найбільш активно використовують ті чи інші засоби й механізми для реалізації 33 у ТВ, тобто дотримання положень трудового законодавства у тих правовідносинах, учасниками яких вони є. Суб'єкти дисциплінарної влади сприяють 33 в ТВ у тому сенсі, що вони володіють дисциплінарною владою, а отже притягують суддів-порушників до дисциплінарної та матеріальної відповідальності за порушення вимог законності наслідком чого стає відновлення правопорядку (тобто, реалізація вимог законності в ТВ за участю судді є предметом їх відання, який вони не можуть ігнорувати без порушення режиму законності у сфері праці загалом та законності в системі правосуддя, зокрема). Крім того в Україні, як в правовій та соціальній державі, рішення суб'єктів дисциплінарної влади не є остаточними та можуть бути оскаржені (за наявності для цього підстав) суддею в судовому порядку, що дозволяє унеможливити практику використання заходів реалізації вимог законності в ТВ за участю судді в якості інструменту неправомірного тиску на суддів з метою примусу їх до неправомірної діяльності (на жаль, подібна практика існує й в державах-членах ЄС, зокрема, в Болгарії та Угорщині [див., напр.: 10, с. 98, 323–325]);

2) адміністративний суд (віднедавна також і Вищий антикорупційний суд), який спроможний відновити належний стан законності в ТВ за участю судді (коли для цього є всі підстави та необхідні умови), що досягається гарантіями незалеж-

ності судової гілки влади, особливо-
стями судового розгляду справи (зо-
крема, наявність вимог до встанов-
лення істини та справедливості;
підпорядкування ідеї верховенства
права; слідування правилам
вирішення службово-трудоного спо-
ру, закріпленого в процесуальному
законодавчому акті, що максимізує
юридичну визначеність у вирішенні
спору; врахування прецедентної
практики Європейського суду з прав
людини), а також гарантіями
обов'язковості виконання судового
рішення, що набрав законної сили.

Висновки. Приймаючи до ува-
ги викладене зазначимо, що ре-
алізацію законності у ТВ за участю
судді можна розуміти в якості ме-
ханізму (статичний вияв явища) та
процесу (динамічний вияв явища),
що безпосереднім чином функціонує
у рамках двох режимів, а саме:
1) трудо-правового режиму ЗЗ у
сфері праці; 2) правового режиму
забезпечення діяльності суду. У
практичному сенсі досліджувана
реалізація законності полягає у:
1) введенні в дію юридичних при-

писів, цілісно спрямованих на вста-
новлення належного рівня правопо-
рядку, а саме такого, що унеможли-
лює (зводить до мінімуму ризики)
порушення положень законодавства
про працю, а також норм адміністра-
тивного законодавства, що регулю-
ють питання службово-трудогих
відносин за участю судді (законодав-
ства про судоустрій і статус суддів,
ВАКС, ВРП); 2) застосуванні
відповідних прав та обов'язків
суб'єктів в означеній сфері. Отже,
можемо дійти висновку, що ре-
алізація законності у ТВ за участю
судді є явищем, яке має соціально-
правове значення в тому разі, коли
воно буде належним чином забезпе-
чуватись. При цьому для правового
ЗЗ цих правовідносин за участю судді
характерним є те, що воно
об'єктивується в діях судді, суб'єктів
дисциплінарної влади (щодо судді), а
також інших зобов'язаних суб'єктів,
для яких це питання охоплюється їх
предметом відання (при цьому най-
важливішим серед таких суб'єктів є
адміністративний суд загалом та
ВАКС, зокрема).

Список використаних джерел

1. Іншин М. І. Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. *Юридична наука*. 2020. № 2(104). С. 535–543. doi:10.32844/2222-5374-2020-104-2.60.
2. Іншин М. І. Забезпечення трудових прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. *Юридична наука*. 2020. № 1(103). С. 89–96. doi:10.32844/2222-5374-2020-103-1.51.
3. Остапенко Ю. О. Основні форми реалізації трудових прав працівника. *Правова позиція*. 2021. № 2(31). С. 60–63. doi:10.32836/2521-6473.2021-2.12.
4. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30–33.
5. Теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
6. Дашутін І. В. Поняття реалізації законності у трудових відносинах. *Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення* : матеріали

міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квітня 2018 р.) / за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. І. Іншина, канд. юрид. наук І. С. Сахарук. Київ : КНУ, 2018. С. 63–65.

7. Пузанова В. В. Концептуалізація правового режиму трудової відповідальності. *Проблеми юридичної науки очима молодих науковців* : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 06 грудня 2018 р.). Київ : НУБіП, 2018. С. 150–152.

8. Слюсар А. В. Суб'єкти трудового права України : автореф. дис. ... д-р юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2011. 40 с.

9. Дашутін І. В. Проблеми правового регулювання забезпечення законності у трудових відносинах : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2018. 382 с.

1. 10. Карпушова О. В. Проблеми правового регулювання праці суддів в умовах євроінтеграції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2020. 466 с.

I. Dashutin, Judge of the Supreme Court in the Administrative Cassation Court, LL.D., Associate Professor

ORCID: 0000-0003-1611-5868

The essence of ensuring the legality of labor relations with a judge

The article is devoted to clarifying the essence of ensuring the legality of labor relations with a judge. The author suggests understanding ensuring the legality of labor relations with a judge as a mechanism and process that is objectified within the framework of the labor law regime for ensuring legality in the area of labor and the legal regime for ensuring the activities of the court. In practical reality, ensuring the legality of labor relations with a judge is expressed in the introduction of legal regulations that are aimed at establishing law and order, in which the violation of the provisions of labor legislation is minimized (this also applies to issues of violation of the norms of administrative legislation, which regulate the issues of service and labor relations with the judge); and the application of appropriate rights and obligations in this area. Ultimately, the author shows that ensuring the legality of labor relations with a judge is possible because of activities to which the judge (as an employee with special labor and legal status), subjects of disciplinary authority (about the judge), as well as subjects of civil society are connected. A judge as an employee is the most interested person in ensuring the legality of labor relations. This is because legality is a condition under which a judge can perform his work without prejudice to his social safety and security in general. Judges who perceive that their regime of legality has been abused in legal relationships they have participated in can turn to the appropriate authorized entities with a demand to ensure legality. Among these subjects are judicial self-government bodies, judicial government bodies, and administrative courts. It is as a result of such an appeal that the rule of law is restored in specific labor relations (or in labor relations with a judge in general), in which the legality has been violated and the judge is not in a position to restore it because he cannot apply self-defence measures, and the protection capacity of the judicial self-government bodies in Ukraine is not always sufficient.

Keywords: *ensuring the legality, judge, judicial and legal reform, labor relations, law and order, legality.*